

ШИРОБОКОВ Ю.М.

*кандидат психологічних наук, доцент,
начальник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного забезпечення
наукового центру Повітряних Сил
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба, м. Харків*

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОРИСТОВУВАНИХ ПРЕДСТАВНИКАМИ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

У статті наводяться дані застосування по відношенню до військовополонених методів психологічного впливу під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на сході України. Наведено опис обставин потрапляння військовослужбовців у полон. Робиться огляд місць незаконного утримання військовополонених та визначено можливості застосування різних видів тортур, фізичного чи психологічного насильства чи інших засобів тиску у цих умовах. Зроблено аналіз найбільш розповсюджених засобів насильницького впливу, а саме: побиття, імітація розстрілу, застосування електричного струму, придушення, привселюдне приниження, тощо. Крім зазначених вище видів насильства до військовослужбовців, які перебували у полоні застосовувались інші способи впливу, з метою посилення фізичних та психологічних страждань, а саме: привселюдне приниження, згвалтування, погрози щодо близьких людей та членів сім'ї та ін.). Визначено, що однією з основних цілей застосування насильницького впливу на військовополонених було примушення їх до експлуатації, а саме: ремонт та заряджання зброї, катування своїх товаришів та участі у зйомці постановочних відео за попередньо підготованим сценарієм.

Ключові слова: *військовослужбовці, військовополонені, психологічний вплив, фізичне насильство, тортури, жорстоке поводження, полон*

Вступ. На сучасному етапі розвитку українського державотворення наше суспільство переживає складні трансформації, які пов'язані із перебудовою усіх сторін суспільної життєдіяльності. У цих умовах підвищення ролі цінності людського життя зумовлює посилення уваги до застосування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання в умовах сучасного збройного конфлікту [1; 2; 3]. Особливо гостро постають питання катування військовополонених - учасників бойових дій на Донбасі, тому, що потенційні наслідки тортур впливають не тільки на особистість полоненого, але й на його родину та суспільство загалом. На особистісному рівні катування є надзвичайно травмівною подією, і може викликати безпосередні реакції паніки, перебільшеного страху смерті відчуття втрати фізичної та психологічної цілісності [4].

Неминучим наслідком подібних явищ є втрачене здоров'я громадян – жертв тортур у полоні; розлучення сімей через переживання ідеалізації власної родини у полоні та розчарування, після зустрічі через непорозуміння; політичні та соціальні наслідки повернення до суспільства великої кількості людей (усього звільнено з полону понад 3200 осіб, і ще очікуємо понад 240 колишніх бранців) яких примусово тримали в ізоляції та піддавали тортурам, фізичному та моральному тиску та іншим видам нелюдського ставлення.

Таким чином, актуалізація питань боротьби з тортурами в умовах сучасного військового конфлікту зумовлює необхідність проведення самостійного дослідження психологічних характеристик використовуваних представниками незаконних збройних формувань методів психологічного впливу на військовополонених.

Вихідні передумови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що проблемам психологічного впливу на військовополонених присвячено багато досліджень, як вітчизняних (Галицький В. [5], Катасонова Є. [6], Куцька О. [7], Побідаш А. [8], Саранча В. [9], Срібняк І [10]. та ін.) так і закордонних (Акіяма Х. [11], Джусти М. [12], Nachtigal R. [13], Moritz V. [14], Расек В. [15], Szyszlak T [16]., Франкл В. [17] та ін.) авторів.

Необхідно відразу зазначити, що застосування тих або інших форм психологічного впливу з використанням фактору полону залежить: від складної інформаційно-психологічної, оперативнотактичної обстановки в регіоні; від ступеня розвитку інформаційних комунікацій; від менталітету об'єктів впливу; від погоднокліматичних умов та деяких інших обставин.

Та під час Другої світової війни випускалися листівки з зображеннями дружнього відношення до полонених, або у вигляді незакінченого листа вбитого солдата своїй матері. Листівки із закликами до здачі в полон фактично завершували собою роботу з деморалізації супротивника, що проводилася за допомогою різних пропагандистських засобів, а також ударів своїх військ. У практиці пропаганди полону широко використовувалися й використовуються в цей час листівки-пропуски, які гарантують життя військовослужбовцям, що здалися в полон. Звичайно, такі листівки оформлюють як офіційний документ, що збільшує їхню суб'єктивну цінність і спонукає до збереження.

Новою формою психологічного впливу, успішно застосованою американськими силами психологічних операцій в Іраку, можна вважати електронну пошту. Із січня 2003 року широкомасштабній “e-mail атаці” піддалися офіси державних установ, приватних компаній, командний склад іракської армії, а також рядові користувачі інтернету. Розсилалися сотні повідомлень арабською мовою, що мали на меті, крім іншого, відгородити американських військовослужбовців від можливого потрапляння в полон. Діючим прийомом спонукання військовослужбовців супротивника до здачі в полон є їх “підкуп” (тобто

пропозиція грошової винагороди або різних пільг за здачу в полон, надання певних відомостей про бойову техніку та озброєння і т.д.).

З безпосередніх свідчень звільненого Є.:

“...Вона сказала, що там буде усе добре..., там ще одна подружка і ми пішли..., потім почали по нас стріляти і В викрикнув “КОРИДОР” і вони перестали, я потім дізнався що йому за кожного такого як я платили, а вона М. на них працювала у їхньому МГБ...”

Сьогодні практично забутий досвід використання в роки Другої світової війни такого прийому, як “зворотне відпускання військовополонених”. Хоча він на практиці довів свою дієвість в умовах, коли супротивник перебуває в безвихідному положенні.

У зв'язку зі швидким розвитком сучасних комунікаційних технологій новими формами психологічного впливу на військовослужбовців протиборчих сторін можуть стати: мобільний зв'язок, мобільний інтернет, розсилання SMS і MMS.

Виходячи із усього вищесказаного, не має сумніву в тому, що “гра” на почуттях та емоціях військовослужбовців, що зазнають загрози полону або самого полону, буде залишатися одним із пріоритетних напрямків психологічного протиборства й у сучасних збройних конфліктах.

Велика кількість досліджень описує умови нелюдського ставлення та переживання військовополонених у таких умовах. Однак не вирішеними залишаються питання: психологічного впливу на військовополонених в умовах сучасного військового конфлікту; а також наслідки застосування подібних впливів щодо військовополонених на різних стадіях полону.

Формулювання цілей. Визначити психологічні характеристики використовуваних представниками незаконних збройних формувань методів психологічного впливу на військовополонених на підставі узагальнення теоретичних та емпіричних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведення дослідження було залучено 207 військовослужбовців, які на протязі 2014-2018 року були звільнені з полону в районах проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил.

Під час дослідження використовувався наступні методи: інтерв'ювання військовослужбовців, які пережили ситуацію полону та контент-аналіз веб-ресурсів.

Інтерв'ю проводилося з військовослужбовцями, які пережили ситуацію полону у форматі приватної бесіди з респондентами за їх письмової згоди. Для уникнення повторного травмування військовослужбовців, які перебували у полоні, респондентів детально інформували про цілі та завдання інтерв'ю, отримували письмову згоду на його проведення. Окремим моментом було отримання згоди респондента на обробку його персональних даних.

Для проведення контент-аналізу був визначений перелік веб-ресурсів з визначеної тематики, який постійно збільшувався у ході проведення дослідження. Матеріали з цих веб-ресурсів підлягали регулярному моніторингу щодо наявності інформації про військовослужбовців, які перебували у полоні.

Для проведення дослідження була обрана група респондентів, які на протязі 2014-2019 року були звільнені з полону (усього 240 осіб). Загальна характеристика контингенту досліджуваних наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Загальна характеристика контингенту досліджуваних

№	Характеристики респондентів		Звільнені по роках%						
			2014	2015	2016	2017	2018	2019	Разом
1	Статус	Офіцери	1,7	3,8	1,3	2,5	0	3,3	12,5
		Сержанти	9,6	5,8	1,7	3,8	0	3,8	24,6
		Солдати	39,6	8,3	1,7	5,8	0,4	4,6	60,4
2	Стать	Чоловіки	50,8	17,9	4,6	11,7	0	11,7	96,7
		Жінки	1,7	0,8	0	0,4	0,4	0	3,3
3	Вік (років)	До 25	26,7	4,6	0	0,4	0	4,6	36,7
		26-35	15	7,5	2,5	8,8	0,4	4,6	38,8
		36-45	7,9	5,8	2,1	9,6	0	1,3	26,7
		46 і більше	1,3	0,8	0	1,7	0	1,3	4,6
4	Термін утримання у полоні	До 1 місяця	6,7	5	0	0	0	0	11,7
		До 1 року	44,2	13,8	3,8	8,8	0,4	11,7	82,5
		1-2 роки	0	0	0,8	1,3	0	0	2,1
		3-4 роки	0	0	0	2,1	0	0	2,1
5	Підрозділ	ЗС України	35,4	9,6	4,6	7,5	0	11,7	69,2
		МВС України	13,8	7,9	0	1,7	0,4	0	23,8
		Добробати	1,7	1,3	0	2,9	0	0	5,4

З табл. 1. видно що, у дослідженні приймали участь респонденти з різною приналежністю до військової служби, життєвим та професійним досвідом, різної статі та віку, крім того групи досліджуваних також мали відмінності у термінах перебування у полоні, а також місцях утримання (Донбас, окупований Крим, територія Російської Федерації). Такі відмінності впливали на якість інтерв'ювання респондентів, та на їх контактність деякі категорії респондентів особливо ті, що утримувалися на території РФ ставилися до інтерв'ю з недовірою. Крім того війська супротивника, за свідченнями респондентів, можна умов-

но розділити на три види: військовий підрозділ, який укомплектований військовослужбовцями діючої армії РФ, професійні найманці та бандформування, що сформовані з представників кримінальних кіл та місцевих жителів Донбасу, що і визначає види сучасного полону, кожний з яких має свої особливості психологічного впливу на військовополонених.

Таким чином розподіл респондентів за соціально-демографічними характеристиками, досвідом та приналежністю дозволяє стверджувати, що отримані результати відображають загальну специфіку контингенту звільнених після полону, та дозволяють виявити, що на якість інтерв'ю впливають більше всього гендерні та вікові відмінності респондентів, а також терміни їх перебування у полоні та місця утримання.

Сучасна гібридна війна [18], це не вибір між добром та злом це ситуація, коли учасник конфлікту постійно стоїть перед вибором – більшого чи меншого зла.

З безпосередніх свідчень звільненого М.:

“...короче ми дізналися, що проти нас стоять “чечени”... ну да! ... ми тоді ...короче, пішли на інший бік Іловайська, ... ну туди, ... там росіяни строковики (військовослужбовці строкової служби РФ авт.), ми до них пішли здаватися..., ну ми думали, що вони нас “чеченам” не віддадуть, а їх ніхто і не питав... там короче “чечени” усім рулять і ні хто їм і слова не скаже...”

Маніпулювання свідомістю військовослужбовців у полоні починається з першої стадії, а саме з моменту захоплення. На цій стадії відбувається скринінг, ті, хто захопив військовослужбовця у полон визначають, чи потрібен їм полонений взагалі, чи може їм потрібен саме цей полонений, або він живе поки говорить. Саме у цій стадії військовослужбовець, вперше переживає вітальну фазу полону. За свідченнями 95,4% опитаних військовослужбовців, саме пряма загроза життю створює умови звуження свідомості у ситуації полону та стає підставою подальшого психологічного впливу на психіку військовополонених.

З безпосередніх свідчень звільненого і.:

“...в полон ми потрапили біля с. Червоного Хутора, нас посадили на полі навколішки і ми там сиділи до вечора ..., а потім приходять до нас росіяни, тай кажуть, що вони такі самі вояки з Росії, їх так само змусили тут воювати і вони нас розуміють..., то кажуть хто хоче втекти, то хай вночі тікає через оту посадку..., тих хто вночі поповзли в ту посадку ми більше ніколи не бачили і не чули про них ...”

Другою стадією полону, за свідченнями військовослужбовців, які пережили таку ситуацію, є транспортування військовополоненого від місця захоплення до місця постійного утримання або допиту, яка також характеризується небезпекою, бо саме в ході конвоювання війсь-

ковополоненого можуть вбити з різних причин: тяжкий фізичний стан, спроба втечі, супротив тим хто утримує, небезпека викриття та ін. За даними опитування, усі підрозділи намагаються використовувати цю стадію для фізичного виснаження полонених. Їх часто перевозять з місця на місце, водять пішки, до нових місць утримання, пересаджують з однієї ями до іншої.

Наступною стадією полону, яка використовувалася для психологічного впливу на військовополонених, за свідченнями 83,8 % опитаних, можна вважати перший допит, бо тут військовослужбовець також переживає вітальну фазу, бо розуміє, що власна поведінка під час допиту може стати смертним вироком, як для нього так і для товаришів, разом з якими його було захоплено.

Саме під час допитів на полоненого здійснюється максимальний психологічний вплив, саме тут його намагаються психологічно “зламати” та змусити повідомляти певну інформацію, схилити до співробітництва та подальшої провокаційної діяльності або давати необхідні свідчення проти своїх товаришів та командирів. Ця стадія так само має свої особливості, які визначаються видом підрозділу який проводить допит військовополоненого.

Респондентів, яких допитували у військовому підрозділі, за свідченнями 40,4% в основному жорстоко били. У більшості випадків це робилося, на думку опитаних, з метою залякування та фізичного подавлення спротиву військовополонених, а також подальшого схиляння їх до співробітництва. До деяких військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону (14,6%), за їх свідченням застосовувалися такі способи впливу, як роздягання, публічне приниження, позбавлення їжі, сну та катування різними способами. За свідченнями 60% опитаних, під час допиту військові, які їх утримували, формували у військовополонених почуття сорому та провини за скоєні вчинки у ході бойових дій.

Основою допиту професійними найманцями опитані (7,1%) відмічали саме залякування та знущання, особливо військовослужбовці відмічали, що “надломав” психіку військовополонених сприяли тортури: придушення, ампутації пальців, цілих кінцівок, зв'язування колючим дротом, згвалтування, кастрації, тощо. Навіть, як що полонений просто був свідком такого вчинку, на думку тих, хто пережив таку ситуацію це дуже сильно пригнічувало психіку та поведінку та дуже знижувало особистісну здатність протистояти психологічному впливу ворога.

Військовополонені, яких допитували представники бандформувань (16,3%), серед характерних особливостей психологічних впливів виділяли наступні: визначення перспектив наживи на сім'ї військовополоненого, у разі неможливості отримання викупу за свідченнями 8,3% опитаних, по відношенню до таких застосовувалося насилля та статеві збочення, що призводило до особистісних змін та формування

тяжкого почуття сорому. Іноді у процесі знуцань проводилася відео зйомка, а потім цим шантажували полонених, погрожуючи викласти ці матеріали у соціальних мережах.

Утримання військовополонених, на думку опитаних, які пережили дану ситуацію, пов'язане з наступною, четвертою стадією полону – експлуатацією.

Стадія експлуатації, так само має свої характерні особливості психологічного впливу у залежності від того, яким підрозділом утримувалася полонений. Так, опитувані, яких утримували військові підрозділи (42,9%), у таборах для військовополонених показали, що для психологічного впливу військові підрозділи активно використовували заходи, спрямовані на роботу з групою, це: виявлення лояльних військовослужбовців; використання “підсадних качок”; відокремлення офіцерів від солдат; створення різного роду організацій, серед військовополонених, антиукраїнського або антиурядового спрямування; залучення військовополонених для виступів по телебаченню Російської Федерації, яке транслюється на аудиторію супротивника, для випуску інформаційно-пропагандистських матеріалів у соціальних мережах; опитування військовополонених з метою отримання інформації про морально-політичний стан противника та іншої розвідувальної інформації; схиляння військовополонених до участі у бойових діях на боці ворогуючої сторони; формування настроїв поразки через деморалізованих полонених. Обов'язковою умовою утримання військовим підрозділом були господарські роботи, як спосіб розплати за провину перед населенням, військовополонених возили на прибирання вулиць, розбирання завалів та ін. Такі психологічні впливи призводили до того, що військовополонені від терпимості до нових цінностей та зразків поведінки переходили до прийняття нових цінностей та норм саме табірною середовищем, але на думку опитаних, для них був характерний адаптаційний конфлікт: найчастіше зовнішня поведінка не відповідала внутрішнім переконанням військовослужбовця.

Характерною особливістю утримання підрозділом професійних найманців, були розташування військовополонених для проживання в ямах (20,8%) та підвальних приміщеннях (15 %). Військовополонених, часто перевозили, кожного разу оголошували про розстріл та постійно імітували розправи, в ході переміщень не кормили, забороняли спати та залучали для транспортування вантажів та інших робіт. Знуцання та катування під час утримання полонених у ямах були спрямовані на нав'язування військовослужбовцям нових систем цінностей та форм поведінки через залякування, тортури та відмову від власних переконань в обмін на їжу та воду. Тих полонених, які не витримували та “ламалися” використовували у пропагандистських провокаціях на місцевому телебаченні, а тих, хто демонстрував мужність, прилюдно знищували.

За свідченнями військовослужбовців, яких утримували у полоні представники бандформувань, у більшості (10%) цими підрозділами застосовувалися приміщення камерного типу, для цього використовувалися споруди, які відносилися до пенітенціарної системи держави, а також ями та підвали. Психологічні впливи характеризувалися, нав'язуванням прийнятих у кримінальному соціумі систем цінностей. Крім того, серед особливостей утримання усі опитані відмічають, різке розмежування відношення до військовополонених, до тих, хто надавав гарантії викупу ставилися лояльно, тих військовослужбовців, які не могли стати об'єктами наживи через низькі матеріальні статки "ламали" з метою схилення до військових злочинів по відношенню до інших військовополонених, крім того використовували рідних та близьких, особливо тих, хто мешкає на тимчасово окупованій території.

Останньою п'ятою стадією можна вважати повернення з полону, а саме отримання військовослужбовцем повідомлення про його обмін та подальше пересування до лінії розмежування ворогуючих сторін та безпосередньо повернення до свого підрозділу або лікувального закладу. Ця стадія, за свідченням опитаних, також має свої особливості психологічних впливів.

Так 71,3% військовослужбовців, які пережили ситуацію полону та обмінювалися військовими підрозділами вказують на те, що саме можливість повернення військовослужбовця до розташування своїх військ, використовується як основний предмет торгу, 2,1% опитаних свідчать, що погодилися на те, що б підписати, звернення до своїх, або визнання участі у військових злочинах та навіть дати інтерв'ю в обмін на свободу. Також, опитані свідчать, що до самої відправки їх намагалися схилити до провокацій, співробітництва та навіть пропонували зрадити своїй присязі та перейти на бік ворогуючої сторони, мотивуючи тим, що нібито військовослужбовці які побували у полоні, за українським законодавством це злочинці.

Таким чином, психологічний вплив на військовополонених у ході проведення сучасного військового конфлікту має свої особливості на кожній стадії полону: захоплення військовослужбовця у полон; транспортування; перший допит; адаптація; повернення військовослужбовця з полону.

Висновки і подальші перспективи досліджень.

1. Сучасний полон поділяється на три види: військовий підрозділ, професійні найманці та бандформування кожний з яких створює своє середовище психологічного впливу на військовослужбовців, яке має свої особливості.

2. В умовах сучасного військового конфлікту використовувані представниками незаконних збройних формувань методи психологічного впливу на військовополонених можна охарактеризувати на кожній стадії: перша – захоплення у полон створює умови звуження свідомості за рахунок залякування; друга – транспортування полоненого

до місця утримання використовується для фізичного виснаження військовополонених; третя – перший допит військовополоненого, особливостями якого є нанесення побоїв з метою залякування та фізичного подавлення спротиву полонених, а також формували у військовополонених почуття сорому та провини за скоєні вчинки у ході бойових дій (військовий підрозділ), застосуванням тортур, насилля, вбивства полонених з метою пригнічення психіки та зниження особистісної здатності протистояти психологічному впливу ворога (професійні найманці) та публічного приниження і насилля над полоненими в ході допиту, відео зйомка цього процесу та подальший шантаж з метою формування важкого почуття сорому (бандформування); четверта – експлуатація полонених під час утримання у таборах для військовополонених, приміщеннях камерного типу, ямах та підвалах, яка характеризується спробами виявлення лояльних військовослужбовців; використанням “підсадних качок”; відокремленням офіцерів від солдат; залучення військовополонених для виступів по телебаченню та для випуску інформаційно-пропагандистських матеріалів у соціальних мережах (військовий підрозділ), нав’язуванням полоненим нових систем цінностей та форм поведінки через залякування, тортури та відмову від власних переконань в обмін на їжу та воду (підрозділ професійних найманців), нав’язуванням прийнятих у кримінальному соціумі систем цінностей (представники бандформувань). При цьому для військовополонених був характерний адаптаційний конфлікт: зовнішня поведінка військовослужбовців не відповідала їх внутрішнім переконанням; остання п’ята стадія – повернення з полону військовослужбовців має характерні відмінності, а саме можливість повернення військовослужбовця до розташування своїх військ, використовується як основний предмет торгу щодо співробітництва з ворогом та переходом на бік супротивника.

Список використаних джерел

1. Белоусов Ю.Л. Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув’язнень на Донбасі. / Белоусов Ю.Л., Кориневич А.О., Мартиненко О.А., Матвійчук О.В., Павліченко О.М., Роменський Я.В., Швець С.П. Київ: Коаліція громадських організацій та ініціатив “Справедливість заради миру на Донбасі”., 2015. 84 с.
2. Предупреждение пыток: Справочник для персонала ОБСЕ на местах, ОБСЕ. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2009. 105 с.
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. С. 45–74.
4. Стамбульський протокол. Руководство по эффективному расследованию и документированию пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, Женева, 2004. 130 с.
5. Галицкий В.П. Финские военнопленные в лагерях НКВД (1939–1953гг.). Москва: Издательский дом “Грааль”, 1997. кн. 1. 248 с.
6. Катасонова Е.Л. Японские военнопленные в СССР: большая игра великих держав. Москва: Институт востоковедения РАН: Крафт+, 2003. 431 с.

7. Куцька О. Радянські органи пропаганди та їх функції в період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Історичні науки. Острог, 2013. Вип. 20. С. 122–129.
8. Побідаш А. Ю. Аналіз помилкових дій членів екіпажу морського судна, які призводять до захоплення корабля у полон. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. Київ, 2013. Вип. 31. С. 30–33.
9. Саранча В. Військовополонені Першої світової війни в Кременчуцькому гарнізоні. Краєзнавство : наук. журнал. Київ, 2011. № 4 (77). С. 84–92.
10. Срібняк І. Український гурток у таборі полонених офіцерів російської армії Терезієнштадт в Австро-Угорщині (1916 – червень 1917 рр.). Пам’ятки. Київ, 2011. Т. 12. С. 42–45.
11. Акіяма Х. Особый отряд 731 Akiyama H., Tokushu Butai Nanasanichi. Tokyo: San'ichi shobo, 1956 Пер. с яп. М. А. Гусева, В. А. Зломанова, А. Г. Рябкина, Н. Н. Тулинова. Москва, 1958. 152 с.
12. Джусті М.Т. Італійські військовополонені в СРСР. 1941-1954. Санкт-Петербург: Алетей, 2010. С. 25–32.
13. Nachtigal R. Kriegsgefangenschaft an der Ostfront 1914–1918. Literaturbericht zu einem neuen Forschungsfeld. Frankfurt am Main, 2005. P. 13–20.
14. Moritz V. Gefangenschaft und Revolution: Deutschösterreichische Kriegsgefangene und Internationalisten in Russland 1914 bis 1920. Viena: University of Vienna, 1995. P. 36–42.
15. Pacek B. Syl'na Yevropa z syl'noiu Ukrainoiu. Nauka i Tehnika Povitrânih Sil Zbrojnih Sil Ukraïni. Science and Technology of the Air Force of Ukraine. Kharkiv, 2019. (1 (34)). P. 7–11.
16. Szyszlak, T. Pacek, B. (2018). Wojna hybrydowa na Ukrainie, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2018, ss. 248. Wschodnioznawstwo, (12), 425–427.
17. Франкл В. Сказать жизни “Да!”: психолог в концлагере. Москва: Альпина Нон-фикшн, 2009. 239 с.
18. Радковець Ю. Ознаки технологій “гібридної війни” в агресивних діях Росії проти України. Наука і оборона. Київ, 2014. N 3. С. 36–42.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. 1 Bielousov, Yu.L., Korynevych, A.O., Martynenko, O.A., Matvijchuk, O.V., Pavlichenko, O.M., Romens'kyj, Ya.V. & et al (2015). Ti, scho perezhlyly peklo: svidchennia zhertv pro mistsia nezakonnykh uv'iaznen' na Donbasi. [The survivors of hell: testimony of victims of illegal detention in Donbass]. Kyiv: Koalitsiia hromads'kykh orhanizatsij ta initsiatyv “Spravedlyvist' zarady myru na Donbasi”. 84 s. [in Ukrainian].
2. Preduprezhdenye pytok: Spravochnyk dlia personala OBSE na mestakh, OBSE. (2009). [Prevention of Torture: A Handbook for OSCE Field Staff, OSCE]. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 105 s. [in Russian].
3. Osnovy reabilitatsiinoi psykholohii: podolannia naslidkiv kryzy. [Fundamentals of rehabilitation psychology: overcoming the effects of the crisis]. Navchalnyi posibnyk. Tom 3. Kyiv, 2018. S. 45–74. [in Ukrainian].
4. Stambul'skyi protokol. Rukovodstvo po efektyvnomu rassledovaniyu y dokumentyrovaniyu pytok y druhykh zhestokyykh, beschelovechnyykh yly unyzhaiushchykh dostoynstvo vydov obrashcheniya y nakazaniya. [Istanbul Protocol. Guidance on the effective investigation and documentation of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment]. Orhanyzatsiia Obedynennykh Natsyi, Niu-Iork, Zheneva, 2004. 130 s. [in Russian].
5. Halytskyi V.P. (1997). Fynskye voennoplennyye v laheriakh NKVD (1939–1953hh.). [Finnish prisoners of war in the camps of the NKVD (1939–1953)]. Moskva: Yzdatelskiy dom “Hraal”. kn. 1. 248 s. [in Russian].

6. Katasonova E.L. (2003). Yaponskiye voennoplennyye v SSSR: bolshaya ygra velykiykh derzhav. [Japanese prisoners of war in the USSR: a great game of great powers]. Moskva: Ynstitut vostokovedeniya RAN: Kraft+. 431 s. [in Russian].
7. Kutska O. (2013) . Radianski orhany propahandy ta yikh funktsii v period Velykoi Vitchyznianoï viiny (1941–1945 rr.). [Soviet propaganda bodies and their functions during the Great Patriotic War (1941-1945)]. Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”]. Istorychni nauky. Ostroh. Vyp. 20. S. 122–129. [in Ukrainian].
8. Pobidash A. Yu. (2013). Analiz pomylykovykh dii chleniv ekipazhu morskoho sudna, yaki pryzvodiad do zakhoplennia korablia u polon. [Analysis of the misconduct of the crew members of the ship that capture the ship in captivity]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky. Kyiv. Vyp. 31. S. 30–33. [in Ukrainian].
9. Sarancha V. (2011). Viiskovopoloneni Pershoï svitovoi viiny v Kremenchutskom u harnizoni. Kraieznavstvo : nauk. zhurnal. Kyiv. № 4 (77). S. 84–92. [in Ukrainian].
10. Sribniak I. (2011). Ukrainskyi hurtok u tabori polonenykh ofitseriv rosiiskoi armii Terezienshtadt v Avstro-Uhorshchyni (1916 – cherven 1917 rr.). [Ukrainian circle in the camp of captured officers of the Russian army Terezienstadt in Austria-Hungary (1916 - June 1917)]. Pam’iatky. Kyiv. T. 12. S. 42–45. [in Ukrainian].
11. Akiyama, Kh. (1956). Osobyi otriad 731. [Special Detachment 731]. Akiyama H., Tokushu Butai Nanasanichi. Tokyo: San’ichi shobo. Per. s yap. M. A. Huseva, V. A. Zlomanova, A. H. Riabkina, N. N. Tulynova. Moskva. 152 s [in Russian].
12. Dzhusty M.T. (2010). Ytaliyskiye voennoplennyye v SSSR. 1941-1954. [Italian prisoners of war in the USSR. 1941-1954]. Sankt-Peterbúrh: Aleteiia. S. 25–32. [in Russian].
13. Nachtigal, R. (2005). Kriegsgefangenschaft an der Ostfront 1914–1918. Literaturbericht zu einem neuen Forschungsfeld. Frankfurt am Main. 162 p. [in Germany].
14. Moritz, V. (1995). Gefangenschaft und Revolution: Deutschösterreichische Kriegsgefangene und Internationalisten in Russland 1914 bis 1920. Viena: University of Vienna. P. 28–42. [in Germany].
15. Pacek B. (2019). Syl'na Yevropa z syl'noi u Ukraini. Nauka i Tehnika Povitrânih Sil Zbrojnih Sil Ukraïni. Science and Technology of the Air Force of Ukraine. Kharkiv. (1 (34)). P. 7–11. [in Poland].
16. Szyszlak, T., Pacek, B. (2018). Wojna hybrydowa na Ukrainie, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa. ss. 248. Wschodnioznawstwo, (12). 425–427. [in Poland].
17. Frankl V. Skazat zhyzny “Da!”: psykholoh v kontslahere. [Say “Yes!” To life: a psychologist in a concentration camp]. Moskva: Alpyna Non-fykshn, 2009. 239 s. [in Russian].
18. Radkovets', Yu. (2014). Oznaky tekhnolohij “hibrydnoi vijny” v ahresyvnykh diiakh Rosii proty Ukrainy. [Signs of “hybrid war” technologies in Russia's aggressive actions against Ukraine]. Nauka i oborona. Kyiv. N 3. S. 36–42. [in Ukrainian].

Shirobokov Yu.N.

**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE METHODS OF
PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON PRISONERS OF WAR USED BY
REPRESENTATIVES OF ILLEGAL ARMED GROUPS**

The article presents data on the use of the methods of psychological influence in relation to prisoners of war during the anti-terrorist operation and the operation of the joint forces in the East of Ukraine. The description of circumstances of hit of the military personnel in captivity is resulted. The review of places of illegal detention of prisoners of war is made and possibilities of application of various types of tortures, physical or psychological violence or other means of pressure in these conditions are de-

fined. The analysis of the most widespread means of violent influence, namely: beatings, imitation of execution, application of an electric current, suffocation, public humiliation and so forth is made. In addition to the above types of violence, other methods of influence were applied to the servicemen who were in captivity in order to increase physical and psychological suffering, namely: public humiliation, rape, threats against close people and family members, etc.). It is determined that one of the main goals of the use of violent influence on prisoners of war was to force them to operate, namely: repair and loading of weapons, torture of their comrades and participation in the shooting of staged videos according to a pre-prepared scenario.

Keywords: *serviceman, prisoners of war, psychological impact, physical violence, torture, ill-treatment, captivity.*

Широбоков Ю.Н.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИСПОЛЬЗУЕМЫХ
ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ НЕЗАКОННЫХ ВООРУЖЕННЫХ
ФОРМИРОВАНИЙ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ
НА ВОЕННОПЛЕННЫХ**

В статье приводятся данные применения по отношению к военнопленным методов психологического влияния в ходе антитеррористической операции и операции Объединенных сил на востоке Украины. Приведено описание обстоятельств попадания военнослужащих в плен. Делается обзор мест незаконного удержания военнопленных и определены возможности применения различных видов пыток, физического или психологического насилия или других средств давления в этих условиях. Сделан анализ наиболее распространенных средств насильственного влияния, а именно: избиение, имитация расстрела, применение электрического тока, подавление, публичное унижение, и тому подобное. Кроме указанных выше, видов насилия к военнослужащим, находившихся в плену применялись другие способы воздействия, с целью усиления физических и психологических страданий, а именно: публичное унижение, изнасилования, угрозы в отношении близких людей и членов семьи и др.). Определено, что одной из основных целей применения насильственного влияния на военнопленных было принуждение их к эксплуатации, а именно: ремонт и зарядка оружия, пытки своих товарищей и участие в съемке постановочных видео по предварительно подготовленным сценариям.

Ключевые слова: *военнослужащие, военнопленные, психологическое воздействие, физическое насилие, пытки, жестокое обращение, плен.*